

TÁRKI
Társadalomkutatási Intézet Rt. – Budapest

KÖNYVVÁSÁRLÁSI ÉS KÖNYVOLVASÁSI SZOKÁSOK A MAI MAGYAR TÁRSADALOMBAN

BEVEZETÉS

A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése megbízásából a Táarki 2002 februárjában és márciusában 3028 fős felnőtt és 936 fős középiskolás országos reprezentatív mintán adatfelvételt végzett a magyar társadalom könyvvásárlási és könyvolvasási szokásairól. A kutatás célja, hogy minél tágabb kontextusban vizsgálja meg a könyv szerepét és helyét a mai magyar társadalomban.

A felnőtt kutatás 18 év felettiekkel, a középiskolás minta pedig 16–20 évesekkel készült. A minta valószínűségi minta, mely többlépcsős, arányosan rétegzett kiválasztással készült. A felnőtt minta fő jellemzője, hogy minden felnőtt embernek egyenlő volt az esélye arra, hogy ő legyen a válaszadásra felkért személy. A kiválasztott személyek egy részének kiesése (válaszmegtagadások, elköltözések stb.) miatti mintatorzulást négydimenziós (korcsoport, nem, iskolai végzettség, lakhely) súlyozással korrigáltuk. A mintavételi eljárásból fakadó hibahatár $\pm 1,8\%$. Ez azt jelenti, hogy – mintavételi okokból – a teljes mintából becsült adatok 95%-os valószínűséggel ennél nagyobb mértékben nem térnek el azoktól, amelyeket a teljes népesség megkérdezése esetén regisztrálnánk. A teljes hiba ennél nagyobb lehet az adatfelvétel pontosságának és a kérdésekre adott érvényes válaszok arányának függvényében. A diákok mintája a kétlépcsős valószínűségi mintavétellel készült: első körben a középiskolák közül választottunk véletlenszerűen, második körben minden mintába került iskola szintén véletlenszerűen kiválasztott két osztályának minden diákja töltötte ki a kérdőívet.

A Táarki korábbi vizsgálatokból származó adatbázisait is bevontuk az elemzésbe a felnőtt kutatás egyes kérdései esetében, így például a könyvolvasás és könyvtárba járás gyakorisága, illetve a könyvvásárlás helyszínei kérdésében. Ezáltal lehetőség adódik akár két évtizednyi összehasonlításra is, elsősorban az olvasásra vonatkozó kérdésekben. Az elmúlt húsz év könyvolvasási szokásainak vizsgálata a Táarki négy korábbi adatbázisának adatain alapul. Az 1981-es Társadalmi Rétegződés-modell Vizsgálat, az 1992-es Mobilitás-vizsgálat és a

* *Az Olvasás Éve alkalmából végzett felmérés eredményei. 2002. február–március.*

2000-es Háztartás Monitor Vizsgálat szélesebb kulturális blokk részeként kezelte a magyar társadalom olvasáskultúrájának feltérképezését, egy 1989-es adatházis pedig a médiafogyasztási szokások kiegészítéseként vetette fel ugyanezt a kérdést. Az előbbi három vizsgálat a magyar társadalom rétegződését, struktúráját, az ezen belüli változásokat kívánta megragadni, ám különböző hangsúlyokkal vizsgálta általánosabb kutatási témáját, az 1989-es vizsgálat pedig egy ezeknél speciálisabb téma kutatását tűzte ki céljául. Ebből adódóan a négy adatházis négy különböző céllal készült, így a könyvolvasási szokások megismerését is eltérő módon közelítette meg. Ezt az alapvető módszertani nehézséget elsősorban az adatok összehasonlíthatósága terén érzékelhetjük, így ezeket a korábbi kutatásokból származó eredményeket nem lehet minden esetben közvetlenül összehasonlítani a jelen kutatásban kapott, hasonló témát vizsgáló kérdésekkel. A tanulmány minden olyan pontján, ahol az összehasonlítás kedvéért bemutatunk korábbi adatokat, megadjuk az adat értelmezhetőségének kereteit, határait is. Minden adat esetében egységes azonban a kérdezettek, azaz a minta összetétele, hiszen mind a négy kérdőívet a 18 éven felüli magyar lakosságból vett országos reprezentatív minta tagjaitól kérdezték meg.

1. A MAGYAR KÖNYVKIADÁS ÉS KÖNYVTERJESZTÉS HELYZETE AZ 1980–90-ES ÉVEKBEN

A magyar könyvpiac napjaink sikeres, növekvő ágazata – erre utalnak az elmúlt évek makroadatokon alapuló statisztikái. Az utóbbi évek mindegyikében az inflációnál nagyobb mértékben nőtt a magyar könyvpiaci forgalma az előző évihez képest. Az elmúlt két évtizedben nőtt az olvasók és a nagyobb otthoni könyvállománnyal rendelkezők aránya. Ezeket a tendenciákat is érdemes felidézni olyan pesszimista vélemények hallatán, amelyek az olvasó felnöttek arányának visszaesését, a könyv rohamosan csökkenő szerepét hangoztatják.

A borúlátó vélemények egyik oka a modern médiumok, a televízió, a videó, az internet gyors és igen erőteljes expanziója. Ezek az információhordozók valóban kielégítenek olyan igényeket is, amelyek korábban az írott, nyomtatott szó területének számítottak. Ennek ellenére a könyv és az írásos kultúra szerepe sok szempontból megmaradt, sok szempontból viszont meg is változott. A könyv – éppen a modern média előrenyomulása miatt – egyre hangsúlyosabban a klasszikus műveltség hordozójaként nyeri el helyét a kultúra egészén belül és a kulturális termékek piacán egyaránt, ugyanakkor nem feledkezhetünk meg szórakoztató szerepének súlyáról sem. Az évről évre nagyobb visszhangot keltő bestsellerek pedig meggyőző érvként szolgálnak arra, hogy a könyv nem veszített súlyából a magyar társadalomban, vélemény- és közízlésformáló hatása megmaradt.

A pesszimista hangok másik forrása lehet annak az értelmiségi, könyvolvasó rétegnek a véleménye, amely az 1970–80-as évek a relatív alacsony könyvárak miatt akár szinte minden frissen megjelent könyvet meg tudott venni, el tudott olvasni. Ennek köszönhető ezeknek az évtizedeknek az igen magas

könyvpéldányszámait, amit viszonylag alacsony ára mellett az is elősegített, hogy – a mai állapotokhoz képest – aránylag alacsony volt a megjelent könyvek félesége. Az ehhez a – könyvolvasói, könyvvásárlói szempontból – kellemes korszakhoz képest ugyanez az értelmiségi, könyvolvasó réteg a helyzet romlását észleli. A változások háttérében valójában az áll, hogy a könyv reálára emelkedett a másfél–két évtizeddel ezelőtti szinthez képest, ugyanakkor a kínálat nőtt, a megjelenő könyvek skálája szélesebb. Ez a két tényező együtt alacsonyabb átlagos példányszámot eredményez, ami alátámaszthatná a bíráló, komor véleményeket, ám mindez tekinthető a piaci egyensúlyt megteremtő mechanizmusnak is, ami a példányszámcsökkenés negatívumait a megjelenő könyvek sokféleségével kompenzálja.

A magyar könyvkiadás makroadatait tehát a fenti kettősség jellemzi. A kiadott címek száma (1.1. táblázat) az elmúlt húsz évben 7–10 ezer között mozgott, ami a kilencvenes években alapjában egy emelkedő tendenciát jelentett, bár az 1998-as – a tankönyvpiac átmenetisége miatti – csúcshoz képest az utóbbi években a megjelent kiadványok csökkenő féleségével kell szembenézni. Érdekes a megjelent címek szempontjából a korszak negatív rekordjaként is tekinthető 1989–91-es periódus, amely egyben a legmagasabb összpéldányszámot eredményezte az utóbbi két évtizedben. Ez a jelenség rendszerváltás körüli nagy közéleti-társadalmi érdeklődéssel magyarázható, amit a hosszabb előmunkálatokat igénylő új könyvek kiadása nem tudott követni, így a megjelent könyvek példányszámának erős emelkedésével (1991-ben pedig hirtelen visszaesésével) tudott reagálni a piac a váratlanul megnövekedett igényekre.

A kiadott könyvek összes példányszáma (1.1. táblázat) a nyolcvanas években a magasnak tekinthető 90–100 milliós sávban mozgott, ami aztán 1989-ben megugrott, és elhagyta a 100 milliós határt, 1990-ben pedig további növekedésével elérte a 113 milliós tetőpontot. Amilyen hirtelen történt ez a nagyfokú emelkedés, olyan váratlan – de nem ok nélküli – volt az összpéldányszám drasztikus csökkenése a következő évben. A kilencvenes évek jellemzője a nagymértékű, folyamatos csökkenő tendencia, amelynek hatására 2001-ben már csak az 1990. évi rekord kevesebb, mint egyharmadát teljesítette a magyar könyvpiac. E két tendencia eredménye az átlagos példányszám csökkenése, ám miután a megjelenő címek számának növekedési üteme alulmúlta az összpéldányszám csökkenésének volumenét, ezért ez a görbe is igen meredeken csökkenő tendenciát mutat (1.1. táblázat).

1.1. táblázat

A könyvpiac elmúlt két évtizede az adatok tükrében

	Címek száma	Példányszám millió db	Átlagos példányszám	Könyvforgalom (Ft, fogyasztói áron)
1981	7 910	94,5	11 947	
1982	7 845	95,4	12 161	
1983	7 600	99,4	13 079	
1984	9 128	100,5	11 010	
1985	8 015	88,0	10 979	
1986	8 206	95,6	11 650	
1987	7 804	97,9	12 545	
1988	7 562	99,5	13 131	
1989	7 599	108,4	14 265	
1990	7 464	113,1	15 153	
1991	7 210	91,4	12 677	
1992	7 629	81,0	13 107	
1993	8 458	72,1	8 524	
1994	9 383	70,3	7 492	
1995	8 749	63,0	7 201	
1996	8 835	51,9	5 874	
1997	8 911	45,7	5 128	24 434 000 000
1998	10 626	47,0	4 423	29 997 000 000
1999	9 731	44,7	4 594	33 477 000 000
2000	8 969	35,2	3 924	38 642 000 000
2001	8 837	32,6	3 691	45 742 293 000

A könyvforgalom egészének változásait érdekesen árnyalhatják azok a részfolyamatok, amelyek a kiadott könyvek mögött álló cégek, intézmények részesedését, illetve a forgalmazott könyvek tematikus megoszlását mutatják be. Ilyen adatokkal azonban csak 1997 óta rendelkezünk, ám az eddigi öt adatsor is rávilágít egy-egy érdekes jelenségre.

A könyvpiac egészét természetesen a piacvezető kiadók által megjelentetett könyvek forgalma uralja, és ez a szerep egyre dominánsabbá válik: az 1997-ben tapasztalt 82%-os piaci részesedés a vizsgált öt év alatt folyamatosan emelkedett, és 2001-re közel 90%-ban uralta a könyvpiacot, amelynek forgalomemelkedését döntően ennek az ágazatnak az erősödése okozta. A piacvezető kiadók hegemóniájának erősödése a néhány címet megjelentető intézményi és kiskiadók, valamint a félárú (ún. *szürke*) könyvpiac részesedésének csökkenésével járt. Az utóbbi fél évtized kedvezett az import könyveknek is, hiszen e némileg hullámzó ágazat összességében szolid növekedést ért el az összforgalmon belül (1.2. táblázat).

1.2. táblázat

A könyvforgalom részletezve
(éves forgalom millió forintban és az egyes piaci szegmensek részesedése a teljes magyar könyvpiac arányában)

	1997		1998		1999		2000		2001	
	Ft	%	Ft	%	Ft	%	Ft	%	Ft	%
Piaचेvezető kiadóк saját kiadású könyveinek összforgalma	19 934	81,58	24 697	83,16	28 677	85,66	33 806	87,49	40 372	88,26
A néhány címet közreadó intézményi és kiskiadók forgalma	1 500	6,39	1 000	3,33	600	1,79	400	1,03	800	1,75
Könyvimport	1 000	4,09	2 300	7,67	2 200	6,57	2 436	6,30	3 070	6,71
Félláru könyvpiac diszkont forgalma	2 000	8,18	2 000	6,67	2 000	5,97	2 000	5,18	1 500	3,28
<i>A magyar könyvpiac összforgalma</i>	<i>24 434</i>	<i>100,0</i>	<i>29 997</i>	<i>100,0</i>	<i>33 477</i>	<i>100,0</i>	<i>38 642</i>	<i>100,0</i>	<i>45 742</i>	<i>100,0</i>
Változás mértéke az előző évihez képest	-		+22,8%		+11,6%		+15,4%		+18,4%	

A forgalmazott könyvek tematikus bontásban való vizsgálata viszonylag merev piaci részesedéseket mutat, de kisebb mozgások itt is megfigyelhetők. Gyenge emelkedése ellenére is azt mondhatjuk, hogy gyakorlatilag nem változott a közoktatási tankönyvek egynegyedes részesedése, a tudományos művek esetében pedig az 1998-as visszaesés után stabilizálódott a 20% körüli piaci arány. A szépirodalom súlya szintén nem változott, bár igen nehéz ebben a kategóriában az egyes évek összehasonlítása. Az 1997-es mintegy 4%-os arány ugyanis csak a minőségi szépirodalomra vonatkozik, az 1998-as adat pedig még tartalmazza a későbbiekben már külön szereplő ifúsági és gyermekirodalmat, az 1999–2001. közti három évben azonban azt láthatjuk, hogy a szépirodalmi művek könyvpiaci hányada szorosán a 20%-os érték körül mozog. A gyermekirodalom mindenképpen az utóbbi évek nyertesének számít, hiszen a szépirodalomtól való 1999-es elkülönülése óta minden évben megduplázta részesedését, ami 2001-re közel 10%-ot jelent. A CD-ROM-ok esetében is növekedésről beszélhetünk, hiszen kezdeti szerény 1%-os aránya folyamatos emelkedés mellett 2001-ben elérte az 5%-ot (1.3. táblázat).

1.3. táblázat

A könyvforgalom tematika szerinti megoszlása
(éves forgalom millió forintban és részesedése a teljes magyar könyvpiac arányában)

	1997		1998		1999		2000		2001	
	Ft	%	Ft	%	Ft	%	Ft	%	Ft	%
közoktatási tankönyvek	6 200	25,4	7 769	25,9	8 778	26,2	10 773	27,8	12 600	27,55
ismeretterjesztő könyvek	6 657	27,2	8 550	28,5	9 783	29,3	10 576	27,4	10 708	23,41
tudományos művek, szakkönyvek, felsőoktatási kiadványok, lexikonok, szótárak	5 280	21,6	4 569	15,2	6 666	19,9	7 749	20,1	8 787	19,21
szépirodalom	775	3,2	5 948	19,8	5 188	15,5	5 879	15,2	7 057	15,43
ifjúsági és gyermekkönyvek					915	2,73	1 840	4,8	4 299	9,4
C/D-ROM-ok			290	1	1 279	3,8	1 827	4,7	2 291	5,0

* 1997-ben ez a kategória mint szórakoztató és népszerű, illusztrált kiadványok szerepel

** 1997-ben *minőségi szépirodalom*

A vegyes képet, növekvő és csökkenő tendenciákat mutató adatsorok – főként a könyvforgalom egészének folyamatos és lendületes emelkedése miatt – összességében mégis sikeres ágazatnak mutatják be a magyar könyvkiadást és könyvterjesztést. Ez a *siker* jelző még inkább igaz a könyvnek a magyar társadalom és kultúra egészében betöltött szerepét lebecsülő, gyakran pesszimista hangvételű kritikák tükrében.

A 2002 február–márciusában készült adatfelvételből készült kutatás még pontosabban elhelyezi a könyv és az olvasás szerepét a magyar társadalmon belül, ami a könyvszakma egésze számára érdekes adatokat, jelenségeket tárhat fel.

2. KÖNYVOLVASÁSI SZOKÁSOK A FELNÖTT LAKOSSÁG KÖRÉBEN

A könyvvásárlásról szóló kutatást a könyvolvasás gyakoriságának feltérképezésével alapoztuk meg. Ez az adat elengedhetetlen ahhoz, hogy a könyvpiacra kialakuló, potenciálisan felmerülő keresleti oldalt – akár csak tág keretek között is, de – megbecsülhessük. Ebben a kérdésben lehetőségünk van több évtizedes távlatból is szemlélni a mai arányokat, hiszen a Tárki korábbi kutatásaiból, vagy a Tárki tulajdonában lévő egyéb adatbázisokból meg tudjuk mondani azt is, hogy a magyar társadalom mekkora hányada tartozott a rendszeresen, a ritkán vagy a soha nem olvasók táborához az elmúlt két évtizedben.

Az 1981–2002 közti öt különböző kutatás során többféle bontásban tették fel a könyvolvasási szokásokra vonatkozó kérdéseket, de a különböző időin-

tervállumok összevonásával¹ összehasonlíthatóvá váltak az adatok. (2.1. táblázat) Ez alapján látszik, hogy az elmúlt húsz évben nőtt a rendszeresen olvasók aránya, így 2002-re már minden harmadik felnőtt ebbe a táborba sorolható. Ezzel párhuzamosan több mint 10%-kal csökkent a soha nem olvasók aránya: 2002-ben a lakosság valamivel több mint egynegyede mondta magáról, hogy soha nem olvas. A két közbeeső kategóriában is kismértékű növekedés mutatkozik: többen lettek a ritkán vagy alkalmászerűen olvasók is. A rendszeresen olvasók csoportja 1989-ben a legmagasabb, ekkor 35%-nyian tartoztak ebbe a kategóriába, ami valószínűleg a rendszerváltás előtti fokozott közéleti-politikai érdeklődéssel is magyarázható.

Társadalmi-demográfiai szempontból különböző csoportok túlsúlyával jellemezhető a rendszeresen, ritkán vagy soha nem olvasók tábora. A rendszeresen olvasók között az átlagosnál magasabb arányban találunk nőket, fiatalokat (18–29 éveseket), elsősorban budapestieket, másodsorban vidéki városok lakosait, illetve a közép-magyarországi régióban élőket. A foglalkozási és az aktivitás szerinti csoportok alapján kitűnik a szellemi és vezető foglalkozásúaknak, illetve az alkalmazottak és a valamilyen okból eltartottak (főként tanulók) az átlagosnál jóval magasabb aránya a rendszeresen olvasók között, ennek ellentételezéseként alulreprezentáltak ugyanitt a fizikai dolgozók, a nyugdíjasok és a munkanélküliek. A két tábor közti különbséget jól szemlélteti, hogy míg például a szellemi munkát végzők 52%-a olvas rendszeresen, addig a fizikai dolgozóknak csupán 22%-a. Ahogy a foglalkozási csoportok esetében a magasabb presztízsű kategóriákban felülreprezentáltak a rendszeresen olvasó válaszolók, úgy – ezzel összefüggésben – a magasabb jövedelműek és a magasabb iskolázottságúak között is az átlagosnál többen vannak a gyakran olvasók. Általános tendenciaként azt is elmondhatjuk, hogy az iskolai végzettség növekedésével nő a rendszeresen olvasók aránya: amíg a legfelsőbb szakmunkásképzői végzők között az átlagosnál jóval alacsonyabb az ilyen válaszolók száma, addig az érettségizettek, különösen pedig a diplomások között magasabb az arányuk. Az olvasási gyakoriság szempontjából éles határnak látszik az érettségi, amely az előbbieket alapján tagolja két jól elkülönülő csoportra a megkérdezetteket. Az életkor alapján hasonló tendenciát találunk az olvasási gyakoriság tekintetében: a kor növekedésével csökken az olvasás intenzitása.

A ritkán olvasók között az átlagos mértéknél magasabb arányban találunk férfiakat, 30–59 éveseket, a Közép-Dunántúlon élőket, alkalmazotti státusban dolgozókat illetve vállalkozókat (önállóakat). A soha nem olvasók csoportjában felülreprezentáltak az Alföldön élők, illetve a községi lakosok. Emellett a – korábbiakban már említettek alapján – a soha nem olvasók között az átlagosnál nagyobb mértékben találhatóak idősek (60 év felettiek), alacsonyabb jövedelműek (öt jövedelmi ötöd közül az 1–2. ötödbe tartozók), legfelsőbb szakmunkás végzettségűek, nyugdíjasok és munkanélküliek.

2.1. táblázat

A könyv olvasás gyakoriságának változása, 1981–2002
(az érvényes választ adók százalékában)

Könyv olvasás gyakorisága	1981		1989		1992*		2000		2002		Változás 1981–2002
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	%
rendszeresen	3913	24,8	352	35,2	565	18,9	1151	30,5	974	32,2	+7,4
alkalomszerűen vagy ritkábban	5778	36,5	405	40,5	1321	44,2	1608	42,7	1228	40,6	+4,1
soha	6116	38,6	243	24,3	1105	36,9	1012	26,8	825	27,3	-11,3
összesen	15 807	100,0	1000	100,0	2991	100,0	3871	100,0	3024	100,0	

* csak szépirodalom

A soha nem olvasóktól megkérdeztük azt is, hogy mi az oka annak, hogy életükben nem jut alkalom az olvasásra. A konkrét okok közül leggyakoribb indokként az időhiányt említették azok, akik soha vagy szinte soha nem olvasnak, minden negyedik-ötödik ilyen megkérdezett pedig nyíltan vallja, hogy nem szeret olvasni. Kevesen hozzák fel kifogásként azt, hogy más aktivitás miatt nem olvasnak, vagy pénzhiány miatt nem jut erre lehetőségük. A legtöbbször említett magyarázat azonban az egyéb ok kategóriájába tartozik.

Az olvasás hiányának különféle magyarázatai az egyes társadalmi-demográfiai csoportokban hangsúlyosabban is megjelennek. Így például az időhiányt az átlagosnál nagyobb arányban említik a munkaerőpiaci helyzetük alapján aktívak: az 55 év alattiak, az alkalmazottak (főként a szellemi foglalkozásúak, a szakmunkások és a kisiparosok), a nem nyugdíj miatt eltartottak (ők leginkább tanulók). Rajtuk kívül még a férfiak, a Nyugat-Magyarországon élők, a szakmunkás végzettségűek és az érettségizettek, valamint a megyeszékhelyeken lakó választólók felülreprezentáltak az időhiány miatt nem olvasók között.

A konkrét indokot említők másik jelentősebb tábora azoké, akik nem szeretnek olvasni. A mintában meglévő arányuknál nagyobb súllyal találunk olvasni nem szerető választólókat a legfiatalabbak (18–29 évesek), az iskolázatlanok (a legfeljebb 8 osztályt végzettek), a legalacsonyabb jövedelmű háztartásokban élők, a községi lakosok, a munkanélküliek valamint a fizikai dolgozók között (utóbbiak esetében fokozottan érvényes ez a szakképzetlen munkásokra).

Az olvasásról pénzhiány miatt lemondók között az átlagos arányukhoz képest több a nyugdíjas és az 50–59 éves korosztályba tartozó választóló, míg a más aktivitás miatt nem olvasók között a 60 év feletti felülreprezentáltak. Az egyéb okot említők között mintabeli súlyukhoz képest több a nő, a relatív jómódú választóló (akik a háztartásukban az egy főre jutó jövedelem tekintetében az öt jövedelmi ötöd közül a negyedikbe sorolhatók), valamint a nyugdíjasok, és ezzel összhangban az idősebbek (60 év feletti). Az alacsony kvalifikált (azaz legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezők) és a mezőgazdasági munkából élők szintén az átlagosnál nagyobb arányban említettek egyéb indokot arra nézve, hogy miért nem olvasnak sosem.²

A könyv olvasás illetve a könyvhöz való viszonyulás egzakt fokmérője lehet az otthoni könyvek száma, valamint a könyvtárba járási gyakoriság. A kérde-

zett otthonában található könyvek száma a kulturális javakkal való ellátottság egyik indikátora, ami szoros összefüggésben van az egyén kulturális tőkéjével. Erre a kérdésre azok válaszoltak, akik valamilyen rendszerességgel olvasnak, így a soha nem olvasók otthoni könyvállományát nem ismerjük, de joggal feltételezhetjük, hogy döntően a kevés könyvűek (legfeljebb 100 kötettel bírók) között találunk meg őket.

Az olvasó válaszolók 4%-ának egyáltalán nincs könyve vagy legfeljebb tíz könyv található otthonában, azaz a könyvet gyakorlatilag nem birtoklók aránya elenyésző. Nem így az a több mint egynegyednyi válaszoló, akinek legfeljebb 100 könyve van. Legnagyobb (40%) azok aránya, akiknek lakásában 100–500 könyv található. Közel minden ötödik olvasó felnőtt otthonában találunk 500–1000 könyvet, míg az ennél többet birtoklók 11%-os aránya is figyelemre méltó. Egy 1989-es vizsgálatból tudjuk, hogy a felnőtt magyar lakosság 14%-a tartott otthon félezernél több könyvet. A jelenlegi adatok esetében szintén az összes válaszolóra vetített eloszlásokat kell figyelembe vennünk, amiből láthatjuk, hogy a legalább 500 kötetes könyvtárral rendelkezők aránya 21%. Ez a növekedés arra utal, hogy az emberek egyre jobban megbecsülik és gyűjtik a könyveket, azaz a könyv értékkel bír.

2.2. táblázat

Körülbelül hány könyvük van?

	N	%	Az érvényes válaszok %-ában
nincs könyvük	13	0,4	0,6
néhány darab, 10-nél kevesebb	74	2,4	3,4
100-nál kevesebb	581	19,2	26,5
500-nál kevesebb	875	28,9	39,9
1000-nél kevesebb	399	13,2	18,2
1000-nél több	250	8,2	11,4
(összesen)	2192	72,4	100,0
nem tudja, válasziány	836	27,6	
összesen	3028	100,0	

Az Alföldön élők, illetve a községi lakosok között felülreprezentáltak a kevesebb (legfeljebb 100) könyvvel rendelkezők, a közép-magyarországi régióban élők – különösen a budapestiek – között pedig azok, akiknek 1000-nél is több könyvük van. Az egy főre jutó háztartási jövedelem növekedésével egyre nő az otthoni könyvtár nagysága is: az 1000-nél több könyvvel rendelkezők aránya a legszegényebbek között csupán 4%, a leggazdagabbak esetében viszont 20%. A kérdezett foglalkozása is összefüggésben van az otthoni könyvek számával: a fizikai dolgozók az átlagnál nagyobb arányban találhatóak meg a 100 kötetnél kevesebbel rendelkezők között, a szellemi és vezető foglalkozásúak pedig az 1000 kötetnél többet birtoklók között. Az iskolai végzettség még erőteljesebb kapcsolatban van a házi könyvtár méretével: a 100 könyvnél kevesebbet birtokló válaszolók között felül-

reprezentáltak az alacsonyan iskolázottak, míg a magasabb végzettségűek az 1000 kötetnél többet számlálók között. Az átlagos mértékhez képest jellemzőbb a 30–39 évesek könyvtárára a 100–500 kötet, az 50–59 évesekére pedig az 500–1000 kötet közti könyvtárméret, míg a 60–69 éves korosztályba tartozók között az átlagosnál nagyobb arányban találunk 1000 kötetnél nagyobb könyvtármennyvel rendelkezőket.

Korábbi kutatásokban is vizsgálták már ezt a kérdést, de némileg másképp, mint ebben a kutatásban tettük. 1981-ben, 1992-ben és 2000-ben a kérdezett egy konkrét számot mondott arra vonatkozóan, hogy hozzávetőlegesen hány könyve van otthon, így ebből a három kutatásból átlagos könyvszámot tudunk mondani, ezért ezek az eredmények a jelenlegi felmérés eredményével közvetlenül nem hasonlíthatók össze. Ennek ellenére ebből a három adatból is látszik az a tendencia, hogy az otthoni könyvek átlagos darabszáma folyamatosan nő, és ezzel összhangban csökkent azok aránya, akiknek egyáltalán nincs könyvük (2.3. táblázat).

2.3. táblázat

Van-e otthon könyvük? Körülbelül hány könyvük van?
(1981, 1992, 2000)

	1981	1992	2000
otthoni könyvek átlagos darabszáma	157	292	386
nincs könyve (az összes megkérdezett arányában)	14,8%	14,4%	11,4%

A kulturális aktivitás szintén fontos mérőszáma a könyvtárba járás gyakorisága. Az erre utaló kérdésre kapott válaszok eloszlásában (2.4. táblázat) a válaszhiány kategóriában található mintegy 28%-nyi válasz azokat rejti, akik sosem olvasnak. Amint arra már korábban utaltunk, őket nem kérdeztük meg a többi könyvolvasási és -vásárlási kérdésben, hiszen válaszaik mögött nem várhatunk olyan tapasztalatokat ezekben a kérdésekben, mint a rendszeresen és ritkán olvasóké esetében. A korábbi (1981-es és 2000-es) vizsgálatokkal való összehasonlíthatóság kedvéért azonban érdemes őket is figyelembe venni egy kis kitérő erejéig. Az összes válaszadó közül csak 8% jár gyakran könyvtárba, és nem sokkal többen vannak azok sem, akik ritkán, de azért megfordulnak ott (12%). A többitket úgy tekinthetjük, mint akik sosem járnak könyvtárba, hiszen 52%-nyian adták ezt a választ (ők azok, akik valamilyen rendszerességgel olvasnak, de nem járnak könyvtárba), a sosem olvasók 28%-nyi táborát pedig tekinthetjük olyanoknak, akik sosem járnak könyvtárba, legfeljebb annak egyéb szolgáltatásait veszik igénybe (videó, CD, CD-ROM kölcsönzés). Ezáltal a könyvtárba sosem járók táborát mintegy 80%-ra becsülhetjük, ami gyakorlatilag megegyezik a 2000-es kutatás 82%-os eredményével. Érdemes még felidézni, hogy 1981-ben a megkérdezettek 92%-a minősült könyvtárba nem járóknak, ami azt jelentheti, hogy az elmúlt két évtizedben gyenge emelkedés mutatható ki a könyvtárlátogatók arányának változásában. Ezt az emelkedést többek között a könyvtárba járók nagy részét kitevő egyetemisták, főiskolások számának a vizsgált időszakban történt ugrásszerű emelkedése is okozhatja.

2.4. táblázat

Ön mostanában gyakran, ritkán vagy sosem jár könyvtárba? (2002)

	N	%	Az érvényes válaszok %-ában
gyakran	255	8,4	11,6
ritkán	362	12,0	16,5
sosem vagy szinte sosem	1575	52,0	71,9
(összesen)	2192	72,4	100,0
válaszhiány	836	27,6	–
összesen	3028	100,0	–

Várható volt az az együttjárás, hogy a könyvolvasás gyakorisága és a könyvtárba járás gyakorisága erőteljesen összefügg. A gyakori könyvtárlátogatók 84%-a olvas rendszeresen, és csupán 16%-uk tartozik a ritkán olvasók közé, a könyvtárban ritkán előfordulók között viszont már csak 54% a rendszeresen olvasók aránya, míg 46%-ra nőtt a ritkán olvasóké. A két jelenség közti kapcsolat azonban nem determinisztikus, hiszen jelentős azok aránya is, akik olvasnak, de nem járnak könyvtárba: a rendszeresen olvasók 58%-a, a ritkán olvasók 83%-a tartozik ebbe a kategóriába.

A könyvtárba járás gyakoriságát nem csökkenti, inkább növeli az otthoni könyvtár nagysága: az otthon található könyvek mennyiségének növekedésével nő a gyakori könyvtárlátogatók aránya és csökken a könyvtárba sosem járók hányada. Ennek tudatában azt is mondhatjuk, hogy a könyvtári könyvvállomány összességében nem csökkenti az otthoni könyvvállományt, azaz a könyvtárból való kölcsönzés lehetősége – a makroadatok szintjén elemezve – nem veszi el a kedvet a könyvgyűjtéstől. Ezzel szemben az is igaz, hogy a nagyobb házi-könyvtárral rendelkezők fele (51%) sosem jár könyvtárba, tehát ők valószínűleg többé-kevésbé megelégednek azzal a könyvvállománnyal, ami otthonukban található. Az 1000-nél is több könyvvel bírók másik fele viszont többletigényét – ritkább vagy gyakoribb – könyvtárlátogatással elégíti ki.

Nem meglepőek a könyvtárba járás gyakorisága és az egyes társadalmi-demográfiai csoportok közti összefüggések sem. A nők, a szellemi foglalkozásúak (különös tekintettel az értelmiségiekre), az egyéb eltartottak (ebben a kategóriában találhatóak a tanulók is), a fiatalok (18–29 évesek) és a budapestiek felülreprezentáltak a könyvtárba gyakran járók között, de a ritkán járók között is az átlagosnál több a szellemi és értelmiségi foglalkozású, az egyéb eltartott és a fiatal. Velük ellentétben a férfiak, a fizikai munkások (a szakképzettek és a szakképzetlenek egyaránt), a mezőgazdasági munkások, a nyugdíjasok, az 50 év felettiak és a falvakban élők közös jellemzője, hogy a mintaátlagnál nagyobb arányban fordulnak elő a könyvtárakat egyáltalán nem látogatók között. Az iskolai végzettség alapvetően befolyásolja a könyvtárba járást: az alacsony végzettségűek (a legfeljebb szakmunkásképzőt végzetek) között igen alacsony a gyakran vagy ritkán könyvtárba látogatók aránya, míg a legalább érettségivel rendelkezők az átlagosnál nagyobb arányban járnak ide. Ez a tendencia természetesen fordítva is igaz:

a könyvtárba soha nem járók között még az átlagosnál is több az alacsonyan iskolázott és kevesebb a magasabban kvalifikált válaszadó. Ezt támasztja alá például az az adat is, hogy a legfeljebb 8 osztályt végzetek négyötöde (82%), a diplomásoknak viszont csak a fele (49%) tartozik a könyvtárba soha nem járók csoportjába.

3. FELNÖTTEK KÖNYVVÁSÁRLÁSI SZOKÁSAI

A kutatás középpontjában a könyvvásárlás áll. Ennek során egyfelől a könyvvásárlás gyakoriságát, a vásárolt könyvek mennyiségét, hozzávetőleges értékét, tematikus és műfaji tipizálását, másfelől a könyvvásárlói szokásokat, a vásárlás motívumait, helyszínét, a könyvesboltok szerepét, valamint a kedvenc boltokat vizsgáltuk, de kitérünk a megvásárolandó könyvek kiválasztásának mechanizmusára és a kedveltebb kiadók listájára is. Szó esik még a könyv egyik jellegzetes funkciójáról, nevezetesen ajándékként való megjelenéséről is.

3.1. Könyvvásárlási szokások

A könyvvásárlás „mennyiségi” ismérveinek egyik indikátora, hogy a megkérdezett utoljára mikor vett könyvet. (3.1. táblázat) A válaszolók egyharmada vásárolt már 2002-ben könyvet, ami az adatfelvétel 2002. február–márciusi időpontjához viszonyítva azt jelenti, hogy az azt megelőző – és nem mellékesen a karácsonyi csúcsszezont követő – 2–3 hónapban minden harmadik válaszadó vett legalább egy könyvet. Legutóbb a karácsony előtti két hónapban vásárolt könyvet vagy könyveket a válaszolók további egyharmada, míg ennél régebben, de legfeljebb egy éve 12%-nyian vettek valamilyen könyvet. A válaszolók fennmaradó egynegyede nem emlékszik arra, hogy mikor vett utoljára könyvet, ami valószínűleg több mint egy éve történt, vagy egyáltalán nem jellemző, hogy könyvet vásárolna.

3.1. táblázat

Mikor vásárolt utoljára könyvet?

	N	%	Az érvényes válaszok %-ában
cbben az évben (2002. január 1. után)	710	23,4	32,3
karácsony előtt (2001. november–december)	657	21,7	29,9
iskolakezdekor (2001. augusztus–október)	100	3,3	4,5
nyaralásra, könyvhéten (2001. május–július)	47	1,6	2,2
egy éve (2001 májusa előtt)	119	3,9	5,4
ennél régebben. nem emlékszik, nem szokott könyvet venni	566	18,7	25,8
(összesen)	2198	72,6	100,0
válaszhiány	830	27,4	–
összesen	3028	100,0	–

A legutóbb könyvet vásárlók főként azok közül kerülnek ki, akik a rendszeresen olvasók illetve a gyakori könyvtárlátogatók között is felülreprezentáltak: ilyenek a közép-magyarországi régióban élők, döntően a budapestiek, a szellemi foglalkozásúak és a vezető beosztásban dolgozók, az egyéb eltartottak (főleg tanulók), a fiatalabbak (18–39 évesek) és a legalább érettségivel rendelkezők, de még inkább a diplomások, valamint a leggazdagabbak (az egy főre jutó háztartási jövedelem alapján a legfelső ötödbe tartozók). Ezzel szemben, akik legalább egy éve vásároltak könyvet vagy egyáltalán nem is szoktak könyvet venni, azok között az átlagnál több az észak-magyarországi és az észak-alföldi régióban élő, fizikai foglalkozású, nyugdíjas, idősebb (60 év feletti), iskolázatlanabb (legfeljebb szakmunkás végzettségű), szegény (legalsó jövedelmi ötödbe tartozó), falvakban élő válaszadó. A legutóbbi iskolakezdekori könyvet vásárlók között átlagos arányukhoz képest valamivel nagyobb súllyal találunk községi lakosokat és a legalsó ötödbe tartozókat, azaz ez a hátrányosabb helyzetű réteg leginkább tankönyvre költ, ha már könyvvásárlásról van szó.

A könyvet nem vásárlók indokai között a könyvérek vezetnek: a valamilyen magyarázatot adók közel fele említi a könyvek drágaságát. Minden harmadik könyvet nem vásárló mondja indokként azt, hogy könyvvásárlás helyett inkább másra költi pénzét. A legjellemzőbb indokok között találjuk még a részletesebben ki nem fejtett egyéb okokat is. A könyvek iránti érdektelenséget kevesen említik, azt pedig, hogy nem érdemes megvenni a könyveket, csupán 1%-nyian állítják (3.2. táblázat).

A legszegényebbek, a fizikai munkát végzők, a közép-dunántúliak és a legalacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező válaszadók az összes megkérdezethez képest többen vannak azok között, akik azért nem vásároltak mostanában könyvet, mert másra költötték pénzüket. A könyvet drágállók, ezért nem vásárlók körében az átlagnál több a nő, a középkorú (főként 50–59 éves), a szellemi foglalkozású vagy nyugdíjas, valamint a közép-magyarországi régióban, főleg a Budapesten élő válaszoló.

3.2. táblázat

Miért nem vásárolt könyvet mostanában?
(az adott indokot említők aránya, több válasz is lehet)

	N	A könyvet nem vásárlók %-ában
nem érdekli	43	7,6
nem érdemes megvenni	5	0,9
másra kell a pénz	182	32,4
drága a könyv	255	45,4
egyéb okból	205	36,4

A könyvet olvasó és egyben könyvet vásárló megkérdezettek válaszoltak a további kérdésekre, így például arra, amely összecszerően próbálta megközelíteni a könyvvásárlás mértékét. Megkérdeztük tehát, hogy a kérdezett hozzá-

vetőlegesen hány forintért vásárolt könyvet az elmúlt egy évben. Minimális összegről számolt be 16%, és a 10 ezer forintnál kevesebbet költők 39%-os részesedésével együtt a válaszolók fele költött éves viszonylatban igen keveset könyvre. A 10–20 ezer forint közti sávot jelölte meg minden harmadik-negyedik válaszoló, őket tekinthetjük rendszeres könyvvásárlónak, míg a 21–50 ezer forintot költő 14%-nyi, és az 50 ezer fölött vásárló 4%-nyi kérdezett nevezhető gyakori könyvvásárlónak. Fontos azonban az összes válaszadóhoz viszonyított megoszlást is áttekinteni, mert ez tájékoztat arról, hogy a magyar társadalom egészében mekkora a kereslet – pénzügyi oldalról szemlélve – a magyar könyvpiacra. Eszerint a nem vagy csak ritkán vásárlók (a legfeljebb évi 10 ezer forintot költők) közel egyharmados csoportját és a 10–20 ezret költő alkalmi könyvvásárlók csoportját csak egy igen szerény, 9%-os rendszeres könyvvásárlói réteg ellensúlyozza. A társadalom másik felét reprezentáló, válaszhiányként megbúvó csoportról nem rendelkezünk ilyen adatokkal, de miután ők vagy egyáltalán nem olvasnak, vagy bár olvasnak, de gyakorlatilag sosem vásárolnak könyvet, ezért őket is a ritkán, legfeljebb évi 10 ezer forint értékben vásárlók közé sorolhatjuk, így ez a könyvpiac számára passzív réteg a magyar társadalom mintegy négyötödét jelenti.

Nem meglepő, hogy a rendszeresen olvasók jóval többet költenek könyvre, mint a ritkán olvasók; a két csoport közti határt az évi legalább 10 ezer forintos összegnél húzhatjuk meg. A rendszeres olvasók különösen a 21–50 ezer forintot költők között felülreprezentáltak. Az is könnyen belátható, hogy az otthoni könyvtár nagysága és a könyvre költött összeg között is erős kapcsolat van. Az otthon kevés, legfeljebb 100 könyvvel rendelkezők között az átlagosnál több az évi csupán 1–2 ezer forintot költő válaszoló, ugyanakkor a legalább 10, de legfeljebb 500 kötetet birtoklók és felülreprezentáltak az alacsonynak mondható, könyvre évente maximum 10 ezer forintot költők között. A félezer könyvnél többet tartók relatív aránya megnő a 10–20 ezer forintos kategóriában, az 1000-nél is több kötetrel rendelkezők pedig a 21 ezer forint fölötti könyvvásárlói rétegben tűnnek ki átlagos arányuknál nagyobb súlyukkal. A gyakori könyvtárlátogatás is összekapcsolódik a könyvre költött pénz növekedésével, azaz a könyvtárba gyakran járók között magasabb az évi 10–50 ezer forint értékben könyvet vásárlók aránya, míg a keveset költők között nagyobb súllyal fordulnak elő a könyvtárba sosem járók.

Az iskolai végzettség igen erősen meghatározza az egy évben könyvre költött pénz mértékét, és mint eddig szinte minden kérdés esetében, most is az érettségi jelenti a határt. A 10 ezer forintnál többet költők jellemzően érettségizettek és diplomások, a 10 ezer alatti összegért vásárlók viszont 8 osztályt vagy szakmunkásképzőt végeztek. A minimális, legfeljebb évente 10 ezer forintot költők között felülreprezentáltak az észak-magyarországiak, a vidéki városokban és a falvakban élők, a fizikai munkások, a nyugdíjasok és a munkanélküliek. A 10–20 ezer forintot költő alkalmi könyvvásárlók között az átlagosnál magasabb arányban vannak szellemi foglalkozásúak, vállalkozók és fiatalok (18–39 évesek). A 21–50 ezer közötti összegért vásárlók az összes megkérdezetthez képest nagyobb súllyal találhatóak a vidéki városok lakói, a szellemi foglalkozásúak, különösen az ér-

telmiségiként dolgozók között, míg az 50 ezer forint feletti vásárolók között az átlagosnál több a legmagasabb egy főre jutó jövedelemmel rendelkező válaszoló. Általános az a nem meglepő tendencia, hogy a háztartási jövedelem növekedésével nő a könyvre költött évi összeg is.

3.2. A vásárolt könyvek műfaji és tematikus megoszlása

A könyvpiaci mechanizmusok inkább gazdasági vetületét jeleníti meg az előbbiekben elemzett könyvvásárlói gyakoriság, illetve a vásárolt könyvek értéke. Emellett azonban más szempontok is igen nagy hatással vannak a könyvkiadás és könyvterjesztés alakulására. Bestsellerek, irodalmi divatok, népszerű szerzők, témák, gyakran pedig egy-egy politikai-közéleti szenzáció könnyen felkavarhatja a piacot, és kiemelkedően fontos szereplővé tehet addig háttérben álló kiadókat, szerzőket. A könyvpiacnak ezt az izgalmas, de igen szerteágazó szegmensét is megvizsgáltuk, amelyen belül a legutóbbi vásárolt könyvek szerző, cím, téma szerinti megnevezésére, és a gyakrabban vásárolt könyvek műfaji, tematikus tipizálására kértük a válaszadókat.

A legutóbb vásárolt könyvek felidézésekor a legfeljebb egy éve könyvet vásárlók több mint fele tudta pontosan megmondani a könyv címét. Minden harmadik megkérdezett csak egy címet mondott, minden ötödik viszont többet is. A válaszadók másik fele nem adott meg pontos címet, de 42%-nyian többé-kevésbé értelmezhetően körülírták a legutóbb vásárolt könyvet, és csak elenyésző azok aránya, akiknek értelmezhetetlen válasza nem vehető figyelembe, sőt az is elképzelhető, hogy – korábbi állításukkal ellentétben – nem is vásároltak az elmúlt egy év során könyvet.

A rendszeresen olvasókra jellemző, hogy pontosan meg tudják nevezni a legutóbb vett könyvet, és mind az egyetlen címet, mind pedig a több címet említők között felülreprezentáltak ezek a válaszadók, míg a több címet mondók között ugyanez igaz a gyakori könyvtárlátogatókra és az 500 kötetesnél nagyobb házi könyvvállománnyal rendelkezőkre. Azok között, akik nem tudtak címet mondani, az átlaghoz viszonyítva többen vannak a ritkán olvasók, a könyvtárba soha nem járók, és azok, akiknek otthonában 10–500 könyvet találunk.

Átlagos arányukhoz képest több a legfeljebb érettségivel rendelkező, 18–25 éves válaszoló az egy címet említők között, a több címet mondók között pedig a szellemi foglalkozású, a vezető beosztású, a diplomával rendelkező, a budapesti és a 60 év feletti megkérdezett. A könyvet pontosan megnevezni nem tudók, de valahogy körülírók között a férfiak, a falusi lakosok, a szegényebbek, a fizikai dolgozók, a legfeljebb szakmunkás végzettségűek és a középkorúak egy része (40–49 évesek) szerepel mintátlagánál nagyobb súllyal.

3.3. táblázat

A pontosan megadott, leggyakrabban említett könyvek rangsora a legutóbb vásárolt könyvek listájából

	Szerző, cím	Említések gyakorisága
1.	J. K. Rowling: <i>Harry Potter I–IV.</i> ³	25
	Kende Péter: <i>A Viktor</i>	25
3.	J. R. R. Tolkien: <i>A gyűrűk ura</i>	16
4.	Vámos Miklós: <i>Apák könyve</i>	8
	Leslie L. Lawrence: <i>A vadász</i>	8
6.	Jean Sasson: <i>A fátyol mögött</i>	7
	Vujity Tvrtko: <i>Tizenkét pokoli történet, Újabb pokoli történetek</i>	7
	<i>Természetes gyógymódok (Reader's Digest)</i>	7
9.	Frei Tamás: <i>Egy riport dossziéja</i>	5
	Havas Henrik: <i>Szeretők</i>	5
	Mary Higgins Clark: <i>Még találkozunk</i>	5
13.	<i>A múlt nagy rejtélyei</i>	4
	<i>Angol–magyar külkereskedelmi szótár</i>	4
	Jeffrey Deaver: <i>A sátán könnycseppei</i>	4
	Lovas István: <i>K. O.</i>	4
	Müller Péter: <i>Jóskönyv</i>	4
	Nora Roberts: <i>A tenger szíve</i>	4
19.	Helen Fielding: <i>Bridget Jones naplója</i>	3
	Dick Francis: <i>Derült égből</i>	3
	H. S. Commager: <i>A II. világháború története</i>	3
	Havas Henrik: <i>A bűnről és bűnhődésről</i>	3
	Kitty Ray: <i>A szerelem kertje</i>	3
	Walt Disney: <i>Pán Péter</i>	3

A legutóbb vásárolt könyveket említők sikerlistáját ugyanazok a bestsellerrek vezetik, amelyek a legnagyobb példányszámban eladott könyvek, és ezért a napilapokban és könyvszakmai lapokban is megjelenő sikerlistákon is az élen álltak 2002 januárjától. A legtöbb megkérdezett legutóbb valamelyik *Harry Potter* kötetet vette meg, illetve a pillanatok alatt elfogyott és újranyomott Kende Ferenc: *A Viktor* c. könyvét, de igen jelentős még *A gyűrűk ura* súlya is. Ez a három kötet elszakad az élmezőny további szereplőitől, amelyet Vámos Miklós: *Apák könyve*, Leslie L. Lawrence: *A vadász*, Jean Sasson: *A fátyol mögött*, Vujity Tvrtko: *Pokoli történetek* és a Reader's Digest kiadásában megjelent *Természetes gyógymódok* c. kötet vezet. A legutóbb vett könyvek között legalább három megkérdezett által említett művek listáját a 3.3. táblázat mutatja.

A legkedveltebb könyvtípusok és műfajok listájának élén a szépirodalom áll: minden második megkérdezett említette az ilyen műveket gyakrabban vásárolt könyvei között. Nem sokkal kisebb a támogatottsága annak a könyvcsoportnak, amelyben tudományos ismeretterjesztő, történelmi, politikai könyvek és útleírások szerepelnek, és közel ilyen népszerűek a szórakoztató irodalom, a lektűr, a krimi, az ezoterika és a fantasy körébe sorolható művek is. Minden harmadik válaszoló vásárol ifjúsági és gyermekkönyveket, valamint a tudományos és szakirodalmat, számítástechnikai kiadványokat. A megkérdezettek közel egyötöde vesz nyelvkönyveket, szótárakat, ugyanennyien érdeklődnek különböző életviteli, gazdasági, egészségügyi tanácsadó könyvek, valamint az útkönyvek iránt, és szintén egyötödnyien szoktak tankönyveket vásárolni. A művészeti könyvek, albumok, színes, képes összefoglalók már csak egy ennél is szűkebb réteget vonzanak, az idegen nyelvű könyveket és az egyéb típusú kiadványokat pedig csak összességében minden tizedik válaszoló jelölte meg.

3.3. A könyvvásárlás helyszínei

A könyvvásárlói szokások fontos aspektusa még a vásárlás helyszíne, hiszen a könyvvásárlás esetében leginkább evidens és hagyományos könyvesbolti környezetnek egyre több vetélytársa akad a könyvforgalmazás terén. A 3.4. táblázat tanúsága szerint a könyvesbolti, könyváruházi könyveladás még mindig uralja a piacot, hiszen ötből négy ember könyvesboltban (is) vásárolt könyvet az elmúlt egy évben. Az utcai árusok, valamint a máshol teljes árú könyvet gyakran leértékelve áruló, vagy alacsony költségvetéssel előállított, alacsony minőségű munkákat áruló olcsó könyvesek 40%-os részesedése is igen magas. Jellemző még a szupermarketben, bevásárlóközpontban, benzinkútnál történő könyvvásárlás, és minden negyedik válaszoló rendelt könyvet postai úton is az elmúlt egy évben. Az internetes vásárlás ugyanakkor igen kis részesedésével egyáltalán nem számottevő piaci szegmens.

3.4. táblázat

Az elmúlt egy évben vásárolt-e könyvet . . .
(az adott indokot említők aránya)

	N	Az érvényes válaszok %-ában
könyvesboltban, könyváruházban?	1250	77,9
olcsó könyvesnél, utcai árusnál?	630	40,7
interneten, on-line áruházban?	20	1,3
szupermarketben, bevásárlóközpontban, benzinkútnál?	479	29,9
postai megrendelésre, prospektusból, katalógusból?	396	24,8

A rendszeresen olvasók az átlagosnál nagyobb arányban vásárolnak könyvesboltban, olcsó könyvesnél, valamint bevásárlóközpontokban, és mindhárom helyszín esetében gyakoribb vásárlók azok is, akiknek nagyobb könyvtára van otthon.

A könyvesbolti vásárlóközönség körében felülreprezentáltak a nők, a szellemi munkát végzők, a vállalkozók és a vezetők, az egyéb eltartottak, a legmagasabb jövedelmű háztartásokban élők, valamint a fiatalok (18–25 évesek). Régió és településtípus szerint is adódnak különbségek: a budapestiek és a megyeszékhelyeken élők, valamint a közép-magyarországi, dél-dunántúli lakosok mintabeli arányukhoz képest többen, a dél-alföldiek és a falvakban élők pedig kevesebben vannak azok között, akik könyvesboltban vettek könyvet az elmúlt egy évben. Az iskolai végzettség növekedésével szintén nő a könyvesboltban vásárlók aránya, de minden említett összefüggés esetében szerepet játszanak olyan háttértényezők, mint például az, hogy a magasabb státuszú, budapesti, fiatalabb válaszolók gyakrabban olvasnak és vásárolnak könyvet, ezért fordulnak elő a könyvesboltban vásárlók között is az átlagosnál nagyobb arányban.

Az olcsó könyvesnél vásárlók között felülreprezentáltak az idősebb korosztályba tartozók – és így természetesen a nyugdíjasok –, valamint a dél-alföldiek, és a könyvtárba csak ritkán látogatók. A bevásárlóközpontokban, szupermarketekben és benzinkutaknál vásárlók inkább közép-magyarországiak, ezen belül budapestiek, illetve nyugat-dunántúliak, emellett megyeszékhelyeken élők, szellemi foglalkozásúak, fiatalok, és igen kevés köztük az idős, a nyugdíjas, a fizikai munkát végző, az Észak-Alföldön, és a Közép- és Dél-Dunántúlon élő. Az iskolai végzettség és az egy főre jutó háztartási jövedelem növekedésével egyre nagyobb az esélye annak, hogy valaki bevásárlóközpontban, szupermarketben vagy benzinkútnál (is) vesz könyvet. A postai úton, prospektusból rendelők jellemzően vidékiek, ezen belül Nyugat- és Dél-Dunántúlon. Észak-Magyarországon vagy Dél-Alföldön élő, általában pedig falusi lakosok, valamint 60 év feletti, illetve nyugdíjasok.

Érdekes egy 1981-es vizsgálatot is felidézni, amelyben megkérdezték azt is, hogy hol tud könyvet vásárolni a kérdezt. A válaszadók fele egyáltalán nem vásárolt könyvet, a könyvvásárlók 60%-a pedig könyvesboltban jutott könyvhöz. A többiek fele (az összes válaszadó 10%-a, a könyvet vásárlók 20%-a) egyéb üzletben vagy könyvterjesztőn keresztül vett könyvet. Ugyanennyien mondták azt, hogy nem jutnak hozzá könyvhöz, de miután ők egyébként a könyvvásárló kategóriába sorolták magukat, ezért feltételezhető, hogy vásárolnának könyvet, ha könnyebben hozzájuthatnának. A kereskedelmi infrastruktúra azonban 1981 óta sokat változott, így ma már nem is tettük fel kérdésként, hogy elképzelhető-e, hogy nem jut hozzá valaki könyvhöz. Igaz ez még akkor is, ha természetesen jelentős különbségek vannak az ország egyes régiói, illetve a falvak és a városok között könyvforgalmazás tekintetében.

Az elmúlt egy évben könyvet vásárlóktól kapott válaszok alapján megpróbálunk egy hozzávetőleges listát felállítani a kedvenc könyvesboltokról. A megkérdezettek egyharmada említett kedvenc boltot, kétharmaduknak nincs favoritja. Három budapesti bolt végzett az első három helyen, amelyek erőteljesen elszakadtak az utánuk következő boltoktól. A Libri Könyvpalota és a Fókusz Könyvárúháznál közel ugyanannyi válaszadó említése alapján végzett az első és második helyen, és a Libri Mammút II.-ben nyitott újabb áruháza is igen népszerű, amit harmadik helye is bizonyít. A listán szereplő többi bolt az első három helyezett mögött messze elmarad és erősen szóródik, de annyi

mindenképp megállapítható, hogy az említett boltok 49%-a tartozik a négy nagy könyvterjesztő cég valamelyikéhez, 51%-uk pedig a láncoktól független könyvesbolt.

A könyvesbolt elsődleges funkciója természetesen a nevében foglalt könyvárusítás, de ehhez hagyományos és újabb keletű kiegészítő tevékenységek is járulnak. Hagyományosnak tekinthetjük a térképek, kották, magazinok, képeslapok, valamint hanghordozók árusítását, és a kották kivételével ilyen termékeket legalább minden harmadik megkérdezett szokott könyvesboltban venni. A videók, DVD-k vásárlása csak szűkebb körre jellemző, CD-ROM-ot pedig csak minden tizedik vásárló szokott könyvesboltban venni. Vásárláson kívüli egyéb lehetőségekkel is kecsegtet a könyvesbolt: internetezni csak 3% szokott, beszélgetni, kávézni viszont 12%-nyian is szoktak könyvesboltban.

3.4. A vásárolt könyv kiválasztásának mechanizmusai

A megvásárolandó könyv kiválasztása mögött különböző motívumok, szokások, vásárlói típusok húzódnak meg. Ilyen típusokat soroltunk fel a kérdőívben, és ezek közül minden könyvvásárló megkereshette a rá jellemzőket, azaz a kérdezett többet is választhatott a 3.5. táblázatban foglaltak közül. Legtöbbben három típusba sorolták magukat: a nézegető, az előre kigondolt könyvet vásárló, aki csak a szükségeset veszi meg, és a konkrét szerzőt, témát kereső, aki viszont az adott csoporton belül nyitott a választékra. Kevésbé jellemző, de közel minden ötödik vásárlót befolyásolnak a könyvreklámok, recenziók, könyves szaklapok, míg legkevésbé, 10%-nyian vannak azok, akik csak a „muszáj” könyveket veszik meg.

3.5. táblázat

Könyvvásárlási szokások (az adott indokot említők aránya)

	N	Az érvényes válaszok %-ában
Gyakran benézek a könyvesboltba, belelapozok a könyvekbe, és megveszem, amin megakad a szemem.	598	37,4
Figyelem a könyvreklámokat, olvasom a recenziókat, a könyves újságokat, a kiadók ajánlásait és ezek alapján döntök.	281	17,6
Barátaim, ismerőseim hívják fel a figyelmemet többnyire egy könyvre. Amiről sokat beszélnek, azt megveszem.	406	25,4
Azt a könyvet veszem meg, amelyikre szükségem van. A boltokban általában konkrét könyvet keresek.	621	38,8
Vannak szerzők, vagy engem érdeklő témák, amelyeket többnyire megveszek.	522	32,6
Többnyire csak azokat a könyveket vesszük meg, amelyeket muszáj.	162	10,1
Egyéb válasz	75	4,7

Az újonnan megjelenő könyvekről legtöbbször rádió- és tévéreklámokból tájékozódunk, és legalább minden harmadik megkérdezett választ kiadói prospektusokból. Közel 30%-nyi a kritikák, recenziók, hirdetések alapján informálódó könyvvásárló, könyves szaklapok csak a vásárlók 15%-ára hatnak, az internet részesedése pedig ennél is szerényebb, csupán 6%-nyi (3.6. táblázat).

3.6. táblázat

Honnan szerzi be az információkat a megjelent könyvekről?
(az adott indokot említők aránya)

	N	Az érvényes válaszok %-ában
kritikákból, recenziókból, újsághirdetésekből	466	29,2
könyves szaklapokból	238	14,9
kiadói prospektusokból	595	37,3
rádió- és tévéhirdetésekből, reklámokból	709	44,4
az internetről	98	6,2

3.5. Kedvelt kiadók

A könyvvásárlói magatartást nemcsak az előbbieken elemzett megfontolások irányíthatják, hanem – főleg a rutinos könyvvásárlók esetében – egy-egy megkedvelt, bevált kiadó könyveit is keresik, hiszen a kiadó nemegyszer garancia a minőségre, s nevének említése konkrét témákat, szerzőket, sorozatokat, a könyv „fajsúlyosságát” is jelentheti. Megkértük tehát a könyvet legalább egy éve vásárlókat, hogy említsék meg akár azt a három kiadót, amelynek kiadványaira jobban odafigyelnek. (3.7. táblázat) Legalább egy kiadót említett a megkérdezettek 60%-a.

Legkedveltebb a Magyar Könyvklub 22%-os részesedéssel, amelyet a hasonló könyvterjesztői módszerrel dolgozó Reader's Digest követ 15%-os említettségi aránnyal. A döntően hagyományos, bolti forgalmazási rendszerben dolgozó kiadók közül kiemelkedik az összesített lista harmadik helyén álló Európa Könyvkiadó, amelyet a kedvenc kiadót említők 14%-a nevezett meg. Legalább tízen említették még, és ezzel az élményben található a Mezőgazda, a Püski, az Osiris és az Akadémiai Kiadó, valamint a Móra Ferenc Könyvkiadó.

3.7. táblázat

Van-e olyan kiadó, amelynek könyveire jobban odafigyel?
 A legalább kétszer említett kiadók sorrendje az említések gyakorisága alapján
 (Az említések gyakorisága és %-os aránya az összes eset arányában)

Kiadó	N	Az összes eset %-ában
Magyar Könyvklub Rt.	47	21,8
Reader's Digest	34	15,1
Európa Könyvkiadó	32	13,8
Móra F. Könyvkiadó Rt.	17	7,2
Osiris Kiadó Kft.	14	6,3
Püski Kiadó Kft.	12	5,1
Akadémiai Kiadó	11	4,6
Mezőgazda Kiadó	8	3,3
Corvina Kiadói Kft.	6	2,5
Helikon Kiadói Kft.	6	3,0
Műszaki Könyvkiadó Kft.	6	2,5
Magvető Könyvkiadó	5	2,2
Nemzeti Tankönyvkiadó Rt.	5	2,1
Aranyhal	5	2,2
Hajja és Fia Könyvkiadó	4	1,7
Kossuth Kiadó Rt.	4	2,0
Park Könyvkiadó Rt.	4	1,8
Animus Kiadó Kft.	3	1,4
Új Palatinus Könyvkiadó	3	1,4
Holnap Kiadó	2	0,8
Kossuth Egyetemi Kiadó	2	0,9
Ab Ovo Kiadói Kft.	2	0,7
LSI Oktatóközpont	2	0,9
Saldo Pénzügyi Tanácsadó	2	1,0
Egyszer említett kiadók és kiadóként említett, de valójában könyvkereskedő cégek	27	11,8
Egyéb	36	16,0
ÖSSZESEN	303	132,5

3.6. A könyv mint ajándék

A könyv számos funkciója mellett tagadhatatlanul a legáltalánosabb ajándékok egyike, s mint ilyen, fontos szerepet ad a nagyobb ünnepeknek – természetesen elsősorban a karácsonynak – könyvpiaci forgalom alakulásának tekintetében. Ajándékozni főleg rokon körünkben szoktunk, ezért nem is meglepő, hogy mind a kapott, mind pedig az adott könyvek listáján ezt a le-

hetőséget nevezték meg a legtöbben: könyvet ajándékozni 86%-nyian szoktak, és valamivel kevesebben, négy megkérdezettből hárman nyilatkoztak úgy, hogy gyakran kapnak könyvet. A barátoknak ajándékozók vagy barátoktól könyvet kapók aránya megegyezik, a kollégák és más személyes ismerősöknek könyvet vásárlóké is hasonló nagyságrendű, ám ez utóbbiak mindkét kategóriában igen ritkán említett ajándékozók vagy ajándékozottak. Közel minden tizedik megkérdezett nem szokott könyvet ajándékozni, és ennek kétszerese azok aránya, akik nem szoktak könyvet kapni.

4. IFJÚSÁGI KÖNYVOLVASÁS, KÖNYVVÁSÁRLÁS

A könyvvásárlók közvetlen utánpótlását jelentő diákok, azon belül is a 16–20 éves korosztály könyvolvasási és könyvvásárlási szokásait, preferenciáit külön kutatás keretében mértük fel. A mintát alkotó középiskolások 2. illetve 10., valamint 4. illetve 12. évfolyamra járnak.

A diákok is azokra a kérdésekre válaszoltak, amelyekre a felnőtt megkérdezettek, ezáltal látszólag minden esetben összehasonlítható több generáció könyvolvasási és könyvvásárlási szokása, ennek az összevetésnek azonban vannak határai. Leginkább abban tér el a két célcsoport által adott válaszok értelmezhetősége, hogy a soha nem olvasó diákok számos olyan kérdésre is válaszolhatnak, amelyekre a soha nem olvasó felnőtteket nem kértük meg. E döntés hátterében az áll, hogy például a könyvtárba járás vagy a könyvesbolti vásárlás egy nem olvasó diákkal inkább előfordulhat, mint egy ugyanilyen felnőttel. A tanulók ugyanis gyakran – talán joggal – nem tekintik tanulási kötelezettségükön túlinak az olyan könyvet, amelyet valamilyen tanulási, vagy órára, dolgozatra készülési céllal vesznek könyvesboltban vagy olvasnak könyvtárban, azaz könnyen elképzelhető az a saját bevallása szerint soha nem olvasó diák, aki tanári nyomásra mégis megfordul könyvtárban vagy valamilyen segédkönyvet vesz, ám az ilyen könyv olvasását nem tekinti nem tanulási céllal való olvasásnak. Ez az elgondolás áll tehát annak hátterében, hogy a nem olvasó fiataloknak feltettünk olyan kérdéseket is, amelyeket nem olvasó felnőtteknek nem, ezáltal viszont a felnőtt és diák mintán kapott adatokat csak némi körültekintéssel hasonlíthatjuk össze. Minden ilyen nehezebb összevetéskor megadjuk az adatok helyes értelmezésének módját is.

4.1. Könyvolvasás gyakorisága a diákok között

A könyvolvasás gyakoriságát firtató kérdésünket a felnőttekétől kissé eltérő formában tettük fel, ezáltal a rendszeresen, gyakran és soha nem olvasó diákok mellett egy olyan csoportot is kerestünk, amely csak iskolai vagy szülői nyomásra olvas. A kérdésfeltevés itt abban a – logikus – mozzanatban is különbözik a felnőttekétől, hogy a diákoknak a tankönyveken kívüli olvasásgyakoriságát kérdeztük.

A rendszeresen olvasó diákok aránya alacsonyabb, mint a hasonló felnőttek: míg csupán minden negyedik tanuló tartozik ebbe a kategóriába, addig a felnőttek esetében minden harmadikra igaz ez. A ritkán olvasók 45%-os részesedése is az olvasási gyakoriság ritkulására utal a felnőttek 41%-ával el-

lenében, különösen akkor, ha ilyennek tekintjük a csak muszájból olvasó diákok 18%-nyi táborát is (4.1. táblázat). Ez a csoport igazából fekete doboz abból a szempontból, hogy nem tudni, felnőttként soha nem olvasóvá, ritkán – vagy akár – rendszeres olvasóvá válik-e a ma csak muszájból olvasó diák. Nyilvánvalóan az ilyen tinédzserkori olvasói attitűd predesztinál a ritkán vagy soha nem olvasói felnőttkorra, de nem zárható ki ezzel ellentétes „fejlődési út” sem.

4.1. táblázat
A könyvolvasás gyakorisága a 16–20 évesek körében

	N	Az érvényes választ adók %-ában
rendszeresen	243	26,2
ritkán	415	44,7
csak ha muszáj	172	18,4
soha	99	10,7
válaszhiány*	7	0,7
ÖSSZESEN	936	100,0

* az összes megkérdezett arányában

A soha nem olvasók megindokolhatták, hogy miért nem vesznek egyáltalán könyvet a kezükbe. Leggyakoribb magyarázat az időhiány és a más aktivitás miatti nem olvasás. Előbbi a felnőttek között is a legtöbbször említett indok, utóbbi azonban a legritkább. A soha nem olvasók közül majdnem minden második fiatal vallja be, hogy nem szeret olvasni. A felnőttek azért szemérme-
sebbek voltak ebben a kérdésben, hiszen közülük csak minden ötödik nem olvasó adta ezt a magyarázatot. Az egyéb okot és a pénzhiányt csak kevesen jelölték meg mint olvasástól eltántorító indokot.

A diákoktól is megkérdeztük, hogy lakásukban mennyi könyv található. Az egyes kategóriákba eső válaszok súlya hasonló a felnőtt kutatásban kapottakkal, de a fiatalok válaszai a nagyobb házikönyvtárak felé húz: legalább 500 otthoni könyvről számol be az iskolások éppen fele, míg a felnőttek válaszai alapján csak minden harmadik háztartásra jellemző az ekkora könyvállomány. A két adat közül természetesen egyik sem mondhatja meg teljes pontossággal azt, hogy hány magyar háztartás van, amelyikben legalább 500 kötetet találunk, de feltételezhető, hogy a felnőttek válasza van közelebb az igazsághoz. A diákok és a felnőttek válaszai között természetesen a kevés könyvűek arányában is eltérés van: a fiatalok megítélése alapján alacsonyabb a 100-nál kevesebb könyvet birtokló családok súlya.

A könyvtárba járás jóval jellemzőbb a fiatalokra, mint a felnőttekre, még akkor is, ha – a felnőttekkel ellentétben – a soha nem olvasó diákok is feleltek arra a kérdésre, hogy milyen gyakran járnak könyvtárba. E módszertani különbség nem akadályoz azonban a felnőtt és diák adatsor összehasonlíthatóságának, hiszen a könyvtárba járó felnőtteknek az egész társadalmon belüli arányát nézve (ld. 2.4. táblázat % oszlopa) reálisan összevethetjük a két mintát

ebben a kérdésben. Ennek alapján érvényes a fenti megállapítás, miszerint a középiskolás diákok között a felnőtteknél tapasztaltnál képest kétszer annyi a gyakori könyvtárlátogató, bár még ez is csak 16%-ot jelent (4.2. táblázat). A ritkán könyvtárba járó diákok aránya viszont már éppen háromszorosa a hasonló kategóriába tartozó felnőttekének, amit egy további kör, a kényszerből (és ezért nyilván szintén ritkán) könyvtárba járó diákok további egyharmadnyi tábora duzzaszt fel, így ebben az esetben 70%-nyi tanulót tekinthetünk ritkán könyvtárba járóknak a 12%-nyi ugyanilyen felnőtt ellenében. Ez a különbség hatalmas, amit a könyvtárba sosem járók arányának összevetésekor kapott differencia is szemléltet: a soha nem olvasó felnőtteket is könyvtárba nem járóknak tekintve a 80%-nyi könyvtárat nem látogató felnőtt válaszolóval szemben csupán 13%-nyi ilyen diákot találtunk. A nagy különbség mögött talán nem joggal az az októtelezés sem, hogy a diákok ebben a kérdésben talán valamelyest megszépítik az igazságot, és az elvártnak érzett irányba torzítják azt, de az adatok láttán annyi biztosan állítható, hogy a könyvtárba járás olyan, az iskola által preferált tevékenység, melynek igénye az iskolai évek után – az egyetemisták kivételével – szinte teljesen eltűnik, és erre a tendenciára csak kevés felnőtt szolgáltat ellenpéldát.

4.2. táblázat

Ön mostanában gyakran, ritkán vagy sosem jár könyvtárba?

	N	%	Az érvényes válaszok %-ában
gyakran	149	15,9	16,0
ritkán	335	35,8	36,0
csak ha muszáj	322	34,4	34,6
sosem vagy szinte sosem	124	13,2	13,3
(összesen)	930	99,4	100,0
válaszhiány	6	0,6	–
összesen	936	100,0	–

4.2. Könyvvásárlás a diákok körében

A középiskolások könyvvásárlási gyakoriságát a tankönyveken kívüli könyvek esetében kívántuk felmérni. Ennek alapján a 16–20 éves korosztály mintegy 70%-a tekinthető valamilyen rendszerességgel könyvvásárlónak (4.3. táblázat). A diákok egynegyede gyakori könyvvásárló, hiszen az utóbbi negyedévben már vettek könyvet, és még egy ennél is kissé népesebb csoport tartozik a legutóbb a karácsony előtti két hónapban vásárlók közé. Ez a két csoport – azaz a legutóbb legalább novemberben vásárlók – potenciális könyvvásárlónak tekinthető, ami a diákok több mint felét jelenti, s ennyiben mintegy 5%-kal megelőzi az összes felnőtt megkérdezett között mért ugyanilyen adatot (ld. 3.1. táblázat % oszlopa). A saját bevallásuk szerint legutoljára iskolakezdés-

kor, nyáron vagy egy éve könyvet vásárló fiatalok (az összes felnőttöz viszonyítva) közel kétszer annyian vannak, mint a hasonló kategóriába tartozó felnőttek (17,2% és 8,8%). A maradék válaszoló gyakorlatilag nem vásárol könyvet: ők a diákok 30%-át, a felnőtteknek pedig 46%-át teszik ki, de azt pontosan nem tudhatjuk, hogy e jelentős különbséget mennyiben okozza a diákok és felnőttek könyvvásárlási gyakorisága közti valódi különbség, és mennyiben játszik szerepet a fiatalok füllentésre, nagyzolásra való hajlama.

4.3. táblázat

Mikor vásárolt illetve vásároltatott szüivel könyvet utoljára a tankönyvek kivételével?

	N	Az érvényes válaszok %-ában
ebben az évben (2002. január 1. után)	230	24,8
karácsony előtt (2001. november–december)	261	28,1
iskolakezdéskor (2001. augusztus–október)	58	6,3
nyaralásra, könyvhéten (2001. május–július)	32	3,4
egy éve (2001. májusa előtt)	70	7,5
ennél régebben, nem emlékszik, nem szokott könyvet venni	150	16,2
nem szokott könyvet venni, vetetni	127	13,7
összesen	928	100,0

A könyvet legalább egy éve nem vásárló diákoktól is megkérdeztük, hogy mi az oka ennek a passzivitásnak. Leggyakrabban említett indok az érdeklődés hiánya; ezzel a magyarázattal élt minden harmadik könyvet nem vásárló fiatal. Ugyanezt az indokot a felnőtteknek csak alig 8%-a adta. Ezzel ellentétben a felnőtteknél csak 1%-nyian vélekedtek úgy, hogy a könyvet nem érdemes megvenni, a 16–20 éves válaszolóknál ez az arány viszont mintegy 15%. A felnőtt és diák megkérdezettek esetében egyaránt az egyik legfontosabb érv a könyvvásárlás ellen az, hogy inkább másra költik pénzüket: mindkét csoportban a válaszolók egyharmada indokolta ezzel azt, hogy miért nem vesz könyvet. A könyv drágasága szintén mindkét csoport jellemző véleménye, de a felnőtteknél tapasztalt 45%-os egyetértési arány még hangsúlyosabbá teszi ezt az indokot, mint a fiataloknál, ahol 32%-nyian élnek ezzel a magyarázattal. A diákok könyvvásárlási passzivitásának gyakorlatilag nem oka a szülői ellenállás – ez derül ki abból, hogy csupán 6 tanuló utalt arra, hogy bár ő venne könyvet, de szülei nem vettek neki.

A diákok könyvvásárlásának értékét összegerősítésében bemutató 4.4. táblázat valamelyest meglepő eredményt mutat, hiszen a fiatalok (vagy kérésükre szülei) által költött éves összeg nem sokkal marad el a felnőttek költésétől: néhány ezer forintért vásárolt 19% a felnőttek 16%-ával szemben, és csak 10%-kal több fiatal tartozik a legfeljebb évi 10 ezer forintért vásárlók

közé, mint az ugyanennyit költő válaszoló a felnőttek közé. A 10–20 ezret költő 14%-nyi felnőtthez képest 23% a fiatalok aránya, az ennél többért vásárló 17%-nyi felnőttek szemben pedig 7%-nyi fiatalot találunk.

4.4. táblázat

Az elmúlt egy évben kb. mennyit költött könyvre, illetve szüleivel mekkora értékben vetetett magának könyvet?

	N	%	Az elmúlt egy évben könyvet vásárlók %-ában
1–2 ezer forint	104	11,1	19,0
10 ezer forintnál kevesebbet	278	29,7	50,8
10–20 ezer forintot	125	13,4	22,9
21–50 ezer forintot	30	3,2	5,5
50 ezer forintnál többet	10	1,1	1,8
(összesen)	547	58,4	100,0
nem tudja	95	10,1	–
válaszhiány	294	31,4	–
összesen	936	100,0	–

4.3. A fiatalok által vásárolt könyvek műfaji és tematikus megoszlása

A diákok kedvelt műfajait bemutató lista némileg eltér a felnőttekétől: itt legnépszerűbb a szórakoztató irodalmat, krimit, fantasyt is tartalmazó kategória, bár az említők 41%-os aránya gyakorlatilag megegyezik a felnőttek esetében tapasztalttal, ám ott ezt a műfaji csoportot megelőzi a szépirodalom és az útleírás, történelem, tudományos ismeretterjesztő, politika címkékkel ellátott csoport is. A fiatalok között előbbi a harmadik legnépszerűbb kategória 35%-os említettségével, míg utóbbi a negyedik a műfaji listán, melyet kevesebb, mint egyharmadnyian választottak. A diákok listáján nem meglepő módon második helyen állnak a nyelvkönyvek, szótárak, lexikonok: minden harmadik diák szokott ilyen típusú könyveket venni. Életviteli, gazdasági, egészségügyi tanácsadókat, útikönyveket minden tizedik, valamint szakkönyveket, tudományos irodalmat, számítástechnikai könyveket csak minden ötödik fiatal könyvvásárló szokott venni, ám ezen kategóriák népszerűsége nagyobb a felnőttek között. A kötelezőkön túl tankönyvet vásárló 29%-nyi tanuló valamivel magasabb arányt tesz ki a 20%-nyi tankönyvvásárló felnőttnél, de idegen nyelvű könyvet a fiatalok vesznek többen. A művészeti könyvek, albumok, színes, képes összefoglalók a fiatalok között is ritkábban vásárolt könyvek számítanak, sőt még a felnőtteknél is valamivel alacsonyabb arányban szoktak ilyen könyveket venni.

A diákok által legutóbb vásárolt, vagy szüleikkel vetetett könyvek listája sokban igen hasonló a felnőttekéhez, hiszen az élményben a könyvpiaci bestsellerekkel találkozhatunk (4.5. táblázat). Itt azonban kiemelkedik a *Harry*

Potter-sorozat, amely a felnőttek vásárlási listáján megosztotta első helyét a diákok listáján harmadik Kende Péter-kötettel. Nem meglepő *A gyűrűk ura* második helye sem, amely a Harry Potter-kötetekhez képest később, 2001 végén jelent meg újra, így ez is okozhatja azt, hogy nem tudta legyőzni Rowling mesekönyveit. Érdekes és figyelemre méltó Kende Péter: *A Viktor* c. munkájának előkelő, harmadik helye, hiszen ez a fiataloktól szokatlan mértékű politikai-közéleti érdeklődésre utal. Elképzelhető azonban, hogy nem a megkérdezett diák vette utolsó könyvvásárlásakor ezt a könyvet, hanem családjának más, felnőtt tagja, ám erre saját vásárlásaként emlékszik vissza a válaszoló tanuló. Vujity Tvrtko riportkönyvei, Bridget Jones naplója, Jean Sasson köteté és Frei Tamás dossziéja, valamint a fiatalok körében minden korban igen népszerű Beatles reprezentatív antológiája esetében azonban könnyebben hihető, hogy a diákok válaszai valóban saját igényeiken alapuló vásárlásaikat, és ezáltal saját ízlésüket tükrözik.

4.5. táblázat

A diákok által pontosan megadott, leggyakrabban említett könyvek rangsora a legutóbb vásárolt könyvek listájáról

	Szerző, cím	Említések száma
1.	J. K. Rowling: Harry Potter I–IV.	37
2.	J. R. R. Tolkien: A gyűrűk ura	18
3.	Kende Péter: A Viktor	10
4.	Vujity Tvrtko: Tizenkét pokoli történet, Újabb pokoli történetek	9
5.	Helen Fielding: Bridget Jones naplója	8
6.	Frei Tamás: Egy riportter dossziéja	5
7.	Beatles-antológia	3
	Jean Sasson: A fátyol mögött	3
9.	Márai Sándor: Fűves könyv	2
	Vámos Miklós: Apák könyve	2
	Peter Wicke: A szórakoztató zene Mozarttól Madonnáig	2
	Atkinson et al.: Pszichológia	2

A konkrét szerzők és címek említése alapján összeállított listáról szükség-szerűen hiányoznak a csak csonka adatot tartalmazó, torzó válaszok, amelyek egyébként a válaszok többségét jellemzik. Ennek ellenére érdemes néhány megjegyzést tenni a lista egészének tanulmányozása alapján leszűrt benyomá-sokról, amelyek a diákokat valóban egy speciálisabb könyvolvasó réteggként mutatják be. Igen jellemző olvasmány e korosztályban a fantasy, ezért természetesen nem meglepő *A gyűrűk ura* remek eredménye a fenti listán, sőt a *Harry Potter* vásárló diákok közel fele írta megjegyzésként válaszához, hogy ezt a regényt fantasynak minősíti. Tolkien egyéb munkái is szép számmal je-

lentek meg az említett könyvek listáján, emellett pedig Isaac Asimov, Stephen King, Vavyan Fable, Lőrincz L. László, Agatha Christie, Rejtő Jenő és Danielle Steel a legkedveltebb szerzők. Az ő könyveik két okból nem kerülhettek fel mégsem a listára: egyfelől gyakran csak nevüket említették meg a diákok, másfelől igen sokféle cím került fel a listára az említett szerzőktől, de nem fordult elő kétszer ugyanaz a könyv.

Igen gyakran megemlített könyvtípusok még természetesen a kötelező olvasmányok, amelyek azért nem szerepelnek a listán, mert a diákok ezeket nem spontán, saját érdeklődésük alapján választják. Torz képet tükrözne a kötelező olvasmányok szerepeltetése a listán azért is, mert a megkérdezett diákok – a hagyományos középiskolai osztálystruktúrát véve – 2. és 4. osztályba járnak, így csak azok a kötelező olvasmányok jelennek meg az utóbbi két könyvek között, amelyeket ezekben az évfolyamokban az utóbbi hónapokban kellett olvasniuk a diákoknak. (A teljesség igénye nélkül azért álljon itt a többször említett kötelező olvasmányok élmezőnye: Puskin: *Anyegin*, Shakespeare: *Hamlet*, *Rómeó és Júlia*, *Szentivánéji álom*, *Vízkereszt*, *vagy amit akartok*, Kosztolányi: *Édes Anna*, Kafka: *A per*, Camus: *Közöny*, *A pestis*.) A kötelező olvasmányok mellett sokszor említettek a diákok tanulást kiegészítő segédkönyveket, nyelvkönyveket, szótárakat (főleg a különböző méretű angol és német szótárakat), az iskolán túli világból pedig a különböző sport témájú könyveket (zömében Forma 1-gyel és labdarúgással foglalkozókat).

4.4. A diákok könyvvásárlásainak helyszínei

A diákok könyvvásárlási színhelyeinek listáján hasonló súllyal szerepelnek az egyes könyvforgalmazásban (is) érdekelt helyszínek, mint a felnőtteknél, bár a könyvesboltban vásárló fiatalok 83%-os aránya, valamint a szupermarketben, bevásárlóközpontban, benzinkútnál könyvet vásárolók 36%-os részesedése a felnőtt mintában tapasztaltnál valamivel magasabb, ugyanakkor olcsó könyvesnél, utcai árusnál valamivel kevesebb tanuló vásárol, mint felnőtt. Az interneten keresztül könyvkereskedelemben a fiatalok egy hajszálnyival többen vesznek részt, de ez a 2%-nyi on-line áruházban vásároló diák is elenyésző részét adja a könyvforgalomnak. Mindezek mellett minden ötödik diák vett az elmúlt egy évben antikvár könyvet.

A könyvesbolt nyújtotta többletfunkciókat a fiatalok saját bevallásuk szerint még inkább kihasználják, mint a felnőttek. Hanghordozót például minden második diák szokott könyvesboltban venni, ellentétben a gyakorlatilag 40%-nyi CD- és kazettavásárló felnőtt vásáradóval. A képeslapok, magazinok esetében még nagyobb a két réteg közti különbség, hiszen a felnőttek 44%-a, a tanulóknak viszont 74%-a vásárol ilyesmit könyvesboltban. Arányát tekintve tízszeres a különbség könyvesbolti internetező felnőttek és diákok között, de ez nem akkora meglepetés, mint amekkora a számbeli különbség a két csoport között. A könyvesboltban kávézó, beszélgető fiatalok aránya is közel háromszorosa a hasonló felnőttekének, ugyanakkor térképet valamivel kevesebb tanuló szokott vásárolni, mint a felnőtt. A CD-ROM-ot, videót, DVD-t, vala-

mint kottát könyvesboltban beszerzők aránya nem egyezik meg pontosan a diák és felnőtt minta esetében, de súlyuk alapján hasonló arányúnak nevezhetjük a két csoportban az ilyeneket vásárlók hányadát.

4.5. A könyv kiválasztásának mechanizmusa a diákok között

A fiatalok esetében még a felnőttekhez képest is nehezebb rámutatni a jellegzetes könyvvásárlói magatartásra, hiszen a hat konkrétan megadott típus közül négybe aránylag sokan sorolták magukat. Ennek ellenére a csak a szükséges könyvet megvásárló és az adott szerzőt, témát kereső típus a legjellemzőbb. Minden harmadik tanuló sorolta magát a könyvesbolti nézegetők, valamint a barátok, ismerősök, vagy a szájhagyomány alapján érdekesnek tűnő könyvet megvásárlók kategóriájába. Ezekhez a típusokhoz képest jóval kisebb azok súlya, akiket könyvreklámok, recenziók, kiadói prospektusok ajánlatai befolyásolnának, és a fiatalok beszámolóiban alapján nem látszik jelentősnek azok aránya sem, akik csak kényszerből vesznek könyvet (4.6. táblázat).

4.6. táblázat

Könyvvásárlási szokások a tanulók között
(az adott indokot említők aránya)

	N	Az érvényes válaszok %-ában
Gyalran benézek a könyvesboltba, belelapozok a könyvekbe, és megveszem, amin megakad a szemem.	210	32,8
Figyelem a könyvreklámokat, olvasom a recenziókat, a könyves újságokat, a kiadók ajánlásait és ezek alapján döntök.	70	10,9
Barátaim, ismerőseim hívják fel a figyelmemet többnyire egy könyvre. Amiről sokat beszélnek, azt megveszem.	216	33,7
Azt a könyvet veszem meg, amelyikre szükségem van. A boltokban általában konkrét könyvet keresek.	293	45,7
Vannak szerzők, vagy engem érdeklő témák, amelyeket többnyire megveszek.	268	41,7
Többnyire csak azokat a könyveket vesszük meg, amelyeket muszáj.	39	6,1
Egyéb válasz	52	8,1

Az újonnan megjelent könyvekről szerzett információ tekintetében elsősoró az informális kommunikáció súlya a fiatalok között: ötből négy diák ismerőseitől hall új könyvekről. A tanulók bevallása szerint fontos még a tanárok szerepe is, hiszen közel minden második diák nevezte meg tanárait ilyen kérdésekben is kompetens információforrásként. Az internetről tájékozódó fiatalok aránya mintegy négyszerese az ilyen módon informálódó felnőttekének: ötből egy diák állította, hogy az internetről (is) szerez információt a megjelent könyvekről. A többi csatornát a fiatalok hasonló arányban használják, mint a

felnőttek: előbbiek 27%-a, utóbbiak 29%-a veszi információit kritikákból, recenziókból, újsághirdetésekből, könyves szaklapokat pedig 13 és 15%-uk olvas. A felnőttek körében valamelyest jobban kihasznált médium a kiadói prospektus, hiszen 37%-nyian is igénybe veszik, de a fiatalok 30%-a is tájékozódik katalógusból, így körükben is fontos szerepet játszanak a könyvekről szerzett ismeretek tekintetében a kiadói kiadványok. A rádió- és tévéhirdetések, reklámok hatása is hasonló súlyú mindkét csoport esetében: a felnőttek 44%-ára, a fiatalok 39%-ára hatnak az ilyen hirdetések.

4.6. Fiatalok kedvelt kiadói

A diákoktól is megkérdeztük, hogy van-e olyan kiadó, amelynek kínálatára külön odafigyelnek. A felnőttek esetében igen jónak mondható mintegy 60%-os válaszadási arány itt jóval alacsonyabb: legalább egy éven belül könyvet vásároló tanulók alig 10%-a tudott megnevezni általa kedvelt vagy kiemelten figyelt kiadót. Akik mégis odafigyelnek valamelyik kiadóra, azok válaszai alapján a 4.7. táblázatban látható listát lehet összeállítani.

A felnőttekhez hasonlóan a diákok kedvencei között is az első három helyen a Magyar Könyvklub, az Európa Könyvkiadó és a Reader's Digest áll. A válaszolók alacsony aránya miatt mindenképpen figyelemre méltó a Móra Ferenc és a Magvető Könyvkiadó, az Akadémiai, a Hajja és Fiai, valamint az Unikornis Kiadó szereplése.

4.7. táblázat

Van-e olyan kiadó, amelynek könyveire jobban odafigyel?
(Az említések gyakorisága és %-os aránya az összes eset arányában)

Kiadó	N	Az összes eset %-ában
Magyar Könyvklub Rt.	10	29,4
Európa Könyvkiadó	4	11,8
Reader's Digest	4	11,8
Móra F. Könyvkiadó Rt.	3	8,8
Akadémiai Kiadó	2	5,9
Hajja és Fiai Könyvkiadó	2	5,9
Magvető Könyvkiadó	2	5,9
Unikornis Kiadó	2	5,9
Kossuth Kiadó Rt.	1	2,9
Műszaki Könyvkiadó Kft.	1	2,9
Officina '96	1	2,9
Osiris Kiadó Kft.	1	2,9
Park Könyvkiadó Rt.	1	2,9
Scolar Kiadó	1	2,9
ÖSSZESEN	35	102,8

4.7. A könyv mint ajándék a fiatalok között

A fiatalok 54%-a állította, hogy szokott ajándékba könyvet venni, 46%-ukra ez nem jellemző. Előbbiek közül a rokonaiknak, szüleiknek, testvéreiknek ajándékozóik tábora a legjelentősebb, akárcsak a felnőttek esetében. A diákok harmada ad könyvet ajándékba barátainak, és fele ennyien más ismerősüknek. Az osztálytársak könyvvel való megajándékozása csak elvétve fordul elő.

A diákok nagyobb arányban szoktak könyvet kapni, mint könyvet adni: 70%-uk nyilatkozott úgy, hogy a könyv jellemző ajándéktárgy, ha ő az ajándékozott. Itt is a családon belüli ajándékozás a legjellemzőbb: tízből kilenc olyan gyerek, aki könyvet kap ajándékba, szűkebb vagy tágabb családjától kapja azt. Kevesebben kapnak ajándékot barátaiktól, mint amennyien azt állították, hogy adnak, de az osztálytársak és az egyéb ismerősök esetében a könyvet adók és kapók aránya fedi egymást. Az iskolai jutalomkönyvekből minden ötödik gyereknek jut.

JEGYZET

- ¹ A könyvolvasás gyakoriságát három csoportba vontuk össze. Az eredeti kategóriák a következő címkék alatt találhatóak meg: naponta, hetente többször, hetente = rendszeresen; havonta többször, havonta egy-két alkalommal, havonta, kevesebbszer, mint havonta = alkalmyszerűen vagy ritkábban.
- ² A továbbiakban nem szerepelnek az elemzésben azok a megkérdezettek, akik soha vagy szinte soha nem olvasnak. A kutatás többi részében ugyanis olyan kérdésekről mondhatták el véleményüket a válaszolók, amelyekben inkompetensek lettek volna azok, akik nem olvasnak, így válaszaik nem lettek volna értelmezhetőek.
- ³ A legutóbb vett könyvek említési listáján gyakran csupán az adott könyv szerzője és címének töredéke, még gyakrabban pedig csak a cím töredéke szerepelt, amelyből az esetek többségében beazonosítható a megnevezett kötet, de olyan sorozatok vagy többkötetes munkák esetében, mint pl. a *Harry Potter*-könyvek vagy Vujity Tvrtko: *Tizenkét pokoli történet* valamint *Újabb pokoli történetek* c. könyvei, nem lehet kideríteni, hogy a válaszadó konkrétan melyik kötetre gondolt. Emiatt az ilyen munkákat csak a több – amúgy külön-külön forgalmazott – kötet együttes említésével lehet fel-tüntetni ezen a listán.